

Mücella Yapıcı:

“Yeni ve Yaşanabilir Bir Dünyanın İnşası Her Zamankinden Daha Mümkün Görünmektedir”

Söyleşi: T. Gül Köksal

Mimar.ist’in 58. sayısında (2017) Deniz Öztürk ile beraber “İstanbul’un makro ölçekte planlama sürecinde mega projelere geçiş süreci nasıl işlemiştir? Bu sürecin politik ekonomik kırılma noktaları nelerdir?” soruları etrafında Mücella Yapıcı’yla bir söyleşi gerçekleştirmiştik. Bu sayımızda halihazırda yaşadığımız küresel salgında mega projelerin bir kent sağlığı sorunu olarak ne anlama geldiğini sorgularken 58. sayımızın bir devamı niteliğinde Mücella Yapıcı’dan güncel bir değerlendirme istedik.

Küresel salgın günlerinde nitelsiz kentleşmeden durmayan inşaatlara ve ekonomik sorunlara, AVM’lerden Port’lara, konutlardan ulaşım yapılarına dek çeşitlenen mega projelerin kentlere olumsuz etkisini bir kez daha gördük. Söleşimizden bugüne geçen süreyi ne şekilde okuyabiliriz?

Bütün uzmanların söylediğine göre ilk kez, kentleşmiş bir dünyada “küresel bir salgın” yaşıyoruz. Daha önce yaşanan salgınların ekonomik ve sosyal hayat üzerindeki etkisi böylesine yaygın yaşanmamıştı.

Tarihin her döneminde olduğu gibi, dünyamızda salgının en büyük etkilerini yine her afette olduğu gibi, ülkelerin azmanlaşmış kentlerinde yaşayan, çalışmak zorunda olanlar ve işsiz, evsiz, yoksun ve yoksul kesimler yaşıyor. Bu kez pandemi, kentleri ve doğayı sermaye birikim sürecinin öznesi ve nesnesi haline getiren neoliberal politikalar ekseninde nüfus patlaması yaşayan, çeperlerindeki kırsal ve ekolojik rezerv alanlarını yok ederek büyüyen, devasa mega kentlerde ortaya çıktı. Üstelik dünya, doğayı dahi metalaştıran kapitalist politikaların yarattığı büyük bir iklim, gıda ve açlık krizi ile boğuşurken...

Bu mega kentlerden birisi de İstanbul. 2017 yılında *Mimar.ist*’in 58. sayısında yer alan “Mega Projeler ve İstanbul” dosyasında konuyu enine boyuna incelemiştik. Daha o günlerde AKP iktidarının büyük bir şatafatla 2023 vizyonu diye ortaya attığı kamunun bütün doğal, kültü-

rel, tarihi ekonomik ve hukuksal varlığını ve imkânlarını kullanabilen yandaş bir sermaye ile birlikte örgütlediği mega kent ve projelerin ekonomik, ekolojik ve sosyal, kısaca yaşamsal tüm olumsuz sonuçları ortaya çıkmıştı.

Öyle ki iktidarın seçtiği, ekonominin neredeyse %80’ini dayandırdığı yandaş sermayeye inanılmaz ayrıcalıklar tanıdığı ve bu konuda her türlü hukuksal ve idari düzenlemeyi yürürlüğe soktuğu, inşaat sektörünün yarattığı ekonomik ve nispeten olumlu hava, yerini olumsuz bir gerilemeye bırakmış; ekonomik ve sosyal gidişata bakarak ülkeyi terk eden yabancı sermayeyi ülkeye çekmek üzere büyük sloganlarla ortaya atılan Üçüncü Köprü, Üçüncü Havaalanı gibi mega projeler, verilen olağanüstü devlet garantilerine rağmen yabancı sermaye tarafından beklenen ilgiyi görmemişti. Özellikle Üçüncü Havaalanı üç kez ihaleye çıkmasına rağmen hiçbir yabancı yatırımcı ihalelere katılmamış, ihale yine yandaş sermaye gruplarına gitmişti. Devletin kesesinden tek bir kuruş çıkmayacakmış gibi topluma lanse edilen, simge, sembol ve isimlendirmelerle, iktidarın dayandığı ve ekonomik gücü olmayan İslami kesimleri tatmin edecek biçimde reklamı yapılan mega projelerin oluşturmaya başladığı ekonomik delik giderek büyüdü ve artık görünür hale geldi.

AKP iktidarının en büyük mega projelerinden birisi ise, yine bir büyük afeti yani Marmara depremini kullanarak meşrulaştırdığı “kentsel dönüşüm projeleri” ve dünyanın en büyük devlet inşaat tekeli haline getirerek sermayeye hediye ettiği TOKİ örgütlenmesidir. Burada bütün mega projelere içkin olan ama TOKİ örneğinde apaçık ortaya çıkan husus, “özelleştirme, devletin küçülmesi ve/veya piyasadan elini tamamen çekmesi gibi söylemlerle başlayan serbest rekabetçi sistemin yerine bizatihi sermaye şirketlerini seçen, denetleyen, istediğine istediği kamusal kaynağı istediği biçimde keyfiyetle aktaran bir devlet sistemine geçilmiş olmasıdır. Özel sermaye - devlet işbirliğinin yerini bizatihi sermaye almıştır. Bir anlamda devlet aygıtı da özelleşmiştir.

Bu durumun yarattığı toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin verdiği ve vereceği rahatsızlık ise, yapılan referandumla Cumhurbaşkanlığı sistemine geçilip tek kişiye bağlı bir otoriter sistemin inşası ve hukuku ile aşılmaya çalışılmaktadır. Sistem, ekonomik ve politik olarak sıkıştığı anda toplumun milli ve dini duygularını istismar ve konsolide edebilmek adına Suriye ve Libya'da askeri müdahalelere kadar gidebilmiş, ülkemiz ve kentlerimiz mülteci akınına uğramıştır. Böylesi insani bir mesele dahi ekonomik ve siyasal rant aracı olarak kullanılabilmiştir. Pandemi döneminde ise kentin kargaşası içinde fark edilmeyen mültecilerin durumu son derece can yakıcı bir insanlık dramı olarak sınır bölgelelerimizde görünür hale gelmiştir.

Söyleşimimizden bu yana, yukarıda çok kısaca değinmeye çalıştığım gelişmeler sonucunda ülkenin doğal kaynakları, kıyıları, dereleri, ormanları, kısacası bütün yaşam kaynakları hızla tüketilirken, kentsel, kamusal, toplumsal yaşam ve mekânlar üzerindeki baskı, tahakküm ve tahribat inanılmaz bir şekilde devam ederek artmıştır.

Ve pandemi, başından beri işaret etmeye çalıştığımız bu olumsuz ve çarpık kentsel gidişatın üzerine, dünya çapında bir projektör tutmuştur. Bugün tüm dünya, kapitalizmin, gezegeni ne hale getirdiğini ve neoliberalist ekonomik kentsel gelişmenin geleceğini tartışıyorsa bunu biraz da Covid-19'a yok açan yeni tip korona virüse borçluyuz.

58. sayımızda “1950’lerden başlayarak İstanbul’un kendisini Türkiye’nin en büyük mega projesi” olarak tariflemiştin. Tüm canlıların sağlığını riske atan mega projelerin örneğin 3. Havalimanı, Kanal İstanbul veya kent içinde değişim değeri yüksek “boş” araziler olarak görülen ‘port’ların ileriki yıllarda kente, kentliye nasıl bir tehlikesi olacağını öngörebiliriz?

Gerçekten de İstanbul için bu tanım bana hâlâ doğru geliyor. İstanbul tam da bütün mega projeler gibi sadece kendi sınırları içindeki yaşamsal alanları tüketmekle kalmıyor, yer aldığı Marmara bölgesinin ve giderek tüm coğrafyanın yaşamsal kaynaklarını yutan bir kara delik haline geliyor. Aslında bu durum 1950’lerden beri sürdürülen ekonomik ve kentsel politikaların bir sonucu... Ancak özellikle Dünya Bankasının 2000’lerde önerdiği küresel ekonomiye entegrasyon için mutlaka küresel ölçekte yarışmacı kentlerin yaratılması önerisini şiar edinen iktidarların, özellikle de

AKP iktidarının, İstanbul’u küresel sermayeye pazarlayabilmek adına giriştiği mega projeler, İstanbul ve Marmara bölgesini içinden çıkılması zor olan ekolojik, kentsel ve ekonomik bir kaosa sürüklemiştir.

Kanımca İstanbul’a dair özellikle Üçüncü Köprü, Üçüncü Havaalanı ve İstanbul Kanalı gibi mega projelerin gelecekteki kent ve kentsel yaşama etkisi İstanbul ile sınırlı kalmayacaktır. Kalmamıştır demek daha doğru aslında...

1. Köprü ve 2. Köprü ve bağlantı yollarının yapımından itibaren İstanbul’un fiziksel ve sosyal makro formu tamamen değişmiş, yolların çevresindeki kırsal yerleşim alanlarında nüfus ortalama %500 artmış ve mutlaka korunması gereken su havzaları, içme suyu kaynakları, tarım, mera ve orman alanları üzerinde niteliksiz ve kaçak yapı stoğu kaçak kentler ortaya çıkmıştır. Ve bütün bu gelişmeler kent içindeki yerleşme, üretim/tüketim ilişkilerinin ve yerel/merkezi siyasetin dengesini değiştirmiş ve bu durum bütün ülkeyi etkilemiştir. Bu arada tıpkı bugün 3. Köprü 3. Havaalanı ve Kanal İstanbul örneğinde yaşadığımız gibi 1 ve 2. Boğaziçi Köprüsü ve bağlantı yolları yapılırken bu yolların çevresindeki yerleşim alanlarında çok büyük arsa rantları doğmuş; büyük sermaye, emlak zenginleri, mafya aracılığı ile mülkiyet değişiklikleri yaşanmış bir anlamda bu rantlara el konmuş ve kentin kuzeyine doğru bir ciddi bir yapılaşma baskısı yaratılmıştır.

Bu gelişmelerin ortaya çıkardığı ekolojik ve kentsel yıkım o kadar belirgin hale gelmiştir ki o gün İstanbul’un yerel iktidarını elinde bulunduran AKP tarafından hazırlanan çevre düzeni planlarında İstanbul’un kuzeyine yapılacak en ufak bir müdahale dahi engellenmeye çalışılmış, bizatihi bugün bütün bu projelerin müellifi olmakla övünen Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan “3. Köprü İstanbul’a yapılacak en büyük ihanettir” ve “3. Köprü İstanbul’un kalan akciğerlerinin yok edilmesi pahasına yeni rant alanlarının açılması demektir” şeklinde açıklamalar yapmıştır.

Fazla uzatmadan sorunun yanıtına geleyim. Kısaca demem o ki, perşembenin gelişi çarşambadan bellidir.

Esasen daha 3. Köprü, 3. Havaalanı ve Kanal İstanbul gibi projeler ortada yokken dahi İstanbul kenti, hayvanları, börtü böceği dahil olmak üzere kentlisi tüm bu politikaların sonucu yaşamsal desteklerini kaybetmiş bir şekilde trafik, barınma, işsizlik, yerinden edilme sorunları, kentsel hizmetlerin pahalılığı ve ulaşma güçlü-

ğü, gıda eksikliği, hava kalitesi, toplumsal, kamusal doğal alanların yokluğu, deprem başta olmak üzere afetlere dayanıksız, sağlıklı ve güvensiz bir çevre içinde bunalmışken bu mega projelerle elde kalabilen son yaşam alanlarını da kaybedecektir.

Güzergâhının %80'i ormanlık alanlardan geçen ve büyük bir yaban hayatı ve orman katliamına neden olan 3. köprüünün kentin hava kalitesi ve iklim dengesi üzerindeki etkileri yatırımcılar tarafından hazırlanan raporlarda dahi yer almıştır.

Bu raporlarda yeni yerleşmelere meydan verilmemesi gerektiği belirtilmişken yatırımcıların zararlarını asgariye indirmek, geçiş garantilerini sağlayabilmek için köprüye trafik yaratmak adına hiç ihtiyaç yokken devasa bir havalimanı, daha doğrusu 'havaalanı şehri' inşa edilmeye başlanmıştır.

Proje alanı içindeki sulak alan niteliği taşıyan göl ve göletler ile bu sulak alana bağlı olan tüm canlı yaşamı tamamen yok olmuştur. İstanbul'un içme suyu ihtiyacını karşılayan Terkos, Alibeyköy, Pirinçi barajlarının su kalitesi bozulmaya ve kirlilik seviyesi artmaya başlamıştır.

İstanbul'un ekolojik açıdan en kırılgan coğrafyası, son kalan ekolojik koridoru, üstelik de binlerce yıllık kuş göç yolları üzerindeki bu garip devasa havaalanının hiçbir bilimsel ve teknik akla sığmayan yer seçimiyle bölgenin havası, suyu, canlı ve insan yaşamı geri dönülmez bir biçimde tehlike ve tehdit altına alınmış ve yaşam hakları gasp edilmiştir.

Binlerce yıllık ormanların oluşturduğu, artık kullanılmayan kömür yataklarından oluşan bir zemin üzerine binlerce ton dolgu yapıp emekçileri köle gibi çalıştırarak inşa edilmeye çalışılan havaalanı, daha inşaatı sırasında yarattığı çevre katliamlarının yanı sıra işçi katliamlarına neden olmuştur.

Açıkça görünmeyen bir başka tehdit ise havaalanı inşaatı sırasındaki devasa dolgu beton imalatına yönelik, şirketlere özel olarak orman içlerinde yapılandırılan ve neredeyse hava alanı kadar, orman ve yaban hayat tahribatına neden olan taş ocaklarıdır. Bugün özellikle üçüncü hava alanına çalışan Cebeci taş ocaklarının bulunduğu yerleşim alanında bütün çocuklar akciğer hastalıklarıyla doğmaktadır. Solunum sistemimizi felç eden pandemi koşullarında sağlıklı, düzenli temiz çevrenin ve havanın önemi her geçen gün daha çok anlaşılırken bu yatırımlar tam kapasiteyle çalıştığı zaman toplu ölümlere dahi neden olabilecektir.

Bütün bu tahribatlarla uğraşırken iktidar Marmara bölgesini parça parça yok etmekten bıkmış olacak ki kente ve bölgeye son öldürücü darbe olan Kanal İstanbul projesi gündeme sokulmuştur.

Yıllardır bilimsel niteliği olmayan söylemler ve varsayımlar üzerinden tartışmaya açılarak meşrulaştırılmaya çalışılan "İstanbul Kanalı" ve "yeni şehir" girişimi tam anlamıyla coğrafik, ekolojik, ekonomik, sosyolojik, kentsel, kültürel kısacası yaşamsal bir yıkım ve felaket önerisidir, derhal gündemden düşürülmelidir.

Bu nedenle de burada Kanal İstanbul'un yaratacağı tehlikelerden bahsetmeyeceğim. Zira tek bir tehlike vardır; İstanbul başta olmak üzere bütün Trakya, Marmara, Karadeniz ve Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin kıyıları da dahil olmak üzere tüm bölgenin ekolojik, ekonomik, kentsel olarak ölümü... Ve bu ölüm susuzluk, havasızlık ve topraksızlıkla başlayacaktır...

Covid-19 salgınının, küreselleşen çarpık kapitalist gelişmelerin sonucu olarak savaşlar, açlık, kuraklık, orman ve toprak kaybı, azmanlaşan kentsel sorunlar, afetler, küresel ısınma iklim krizleri ile boğuşan gezegenin kurtuluşuyla birlikte İstanbul'un kurtuluşu, en azından Kanal İstanbul'dan kurtuluşu için bir fırsat yaratacağını ummak istiyorum.

Zira salgın, Dünya Bankasının 80'lerden beri tüm dünyaya önerdiği küresel ekonominin ürünü azmanlaşmış kentleri ve mega projeleri savunmak için 2002 yılında ortaya attığı "Düşük gelirli ülkelerin küresel pazarlara mamul mallar ve hizmetler üreterek dahil olmasıyla, fakir insanlar kırsal alandaki fakirliğe mahkûm olmaksızın kurtulacak ve şehirlerde daha iyi işlere sahip olacaklardır" tezini geri dönüşsüz bir biçimde çürütmüştür.

Bugün başta İstanbul olmak üzere yaşadığımız gibi özellikle kırlardan göçüp gelen marjinal hizmet sektöründe güvencesiz ve sendikası bir biçimde çalışan insanlar salgın süresince işsiz ve desteksiz kalmıştır. Dünyanın bütün kentlerinde başta sağlık emekçileri olmak üzere, durdurulamayan kamusal ve kentsel hizmetlerde çalışanlar, başta inşaat ve sanayi sektörü olmak üzere sağlıklı koşullarda çalışmak zorunda bırakılanlar, yoksul ve yaşlılar, bu sağlıklı kapitalist gelişmenin bedelini hayatlarıyla ödemektedirler.

Kentsel dönüşüm projeleri ile mülksüzleştirilen, borçlandırılan, yıllardır yaşadıkları mahallelerden kentin çeperlerindeki toplu konut silolarına sürülen milyonlarca kentli, azmanlaşan

kentin diğer ucundaki işine gücüne gidebilmek için son derece sağlıklı ve yetersiz bir biçimde sunulan karayolu ağırlıklı toplu taşıma sistemlerinde canları pahasına sürünmeye başlamıştır. Özel taşıt sahibi olmayanlar ölümle yüz yüze, işini gücünü kaybetmemek için neredeyse yaşamsal bir mücadele içine girmiştir.

Deprem bekleyen bir kentin toplanma alanlarında inşa edilen tüketim ekonomisinin tapınakları, yeni kamusal alanlar diye pazarlanan AVM'ler boşalmış ve tüm çalışanları işsiz kalmıştır. Bir türlü anlatamadığımız gökdelen yaşamının kent ve insan sağlığına olan olumsuz etkileri apaçık ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak deprem ve doğal afetlerde olduğu gibi kapitalizmin ve kentlerinin maskesi düşmüş ve sonucu görülmüştür.

58. sayımızdaki söyleşimizi “Bir ülkede demokrasi ne kadar iyi ise kentsel dönüşüm o kadar zor olur” diyerek bitirmiştin. Bugün ve yakın gelecekte, uluslararası ve Türkiye bağlamında demokratik mücadele ortamı hakkında neler demek istersin?

Aslında bu özlü cümle benim değil; İdris Güllüce'nin. Kapitalizm, geldiği bu aşamada, yaşanan ekonomik, toplumsal ve ekolojik krizleri yönetmekte zorlandıkça daha otoriter, militarist ve milliyetçi bir sistemi inşa etmektedir. Pandemi nedeniyle zaten yönetmekte zorlandığı bu krizlere en başta ekonomik gidişatı derinden etkileyecek küresel bir sağlık krizi de eklenmiştir. Küresel ekonomiye entegrasyon uğruna ekonomilerini, üretim ekonomisinden daha lojistik, turizm, inşaat vb. tüketim, hizmet ve borçlanma ekonomisine yönlendiren ve üstelik de salgında yıldızı parlayan dijital teknoloji ve inovasyon üretemeyen ülkelerin tümü ciddi bir karanlık ekonomik bilançoyla karşı karşıyadır.

Tıpkı bizim ülkemizde yaşandığı gibi o çok güvendikleri lojistik, ulaşım, turizm, hizmet ve eğlence sektörü çökmüş, mega havaalanları, oteller, kruvaziyer gemiler ve portlar, AVM'ler

boşalmış ve bu konuda yatırım yapan birçok şirket iflas etmiştir. Bunun sonucunda milyonlarca emekçi işsiz kalmıştır.

Özelleştirilen eğitim, sağlık gibi kamu hizmetleri giderek yoksullaşan insanların yeterince hizmet alamamalarına neden olmuş ve salgının bilançosu giderek ağırlaşmıştır. Tüm dünyada açığa çıkan kapitalist sistemin bu açıklarının büyük toplumsal hareketlere neden olması beklenir. Nitekim başta Amerika olmak üzere barınma, sağlık ve işsizlik konularında itirazlar başlamıştır. Bu itirazların esasen dünyada salgın öncesi başlamış bulunan ekolojik ve ekonomik büyük toplumsal hareketlerle bütünleşip bir sistem değişikliğine neden olması an meselesi gibi görünmektedir. Ve son derece umut vericidir.

Ancak küresel kapitalizmin, krizleri fırsata çevirme konusundaki deneyimlerine bakarak önümüzdeki günlerin salgın bahanesiyle daha büyük otoriterleşme eğilimlerine neden olacağı ve bütün toplumsal hareketlerin militarist yöntemler dahi kullanarak bastırılmaya çalışılacağını kestirmemek pek mümkün değildir.

Gerçekten de dünyanın birçok ülkesinde salgın bahanesiyle seçimler, toplantılar, toplumsal gösteriler iptal edilmekte, iş ve işçi hakları ortadan kaldırılmakta, özellikle yerel yönetimler üzerinde baskılar artırılmakta, otoriter ve baskıcı devletin ve rejimlerin geri dönüşü meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır.

Ancak bu kez işleri zordur. Salgın, her kapitalizmin ipliğini pazara çıkarmıştır. Yeni ve yaşanabilir bir dünyanın inşası her zamankinden daha mümkün görünmektedir.

Bu kez krizi fırsata çevirme sırası sermayenin değil, dünyanın emekçi, yoksul ve yoksun halklarının olacaktır. Ben her zamanki gibi gerçekçi olmayı ve imkânsız görüneni istemeyi yeğliyorum... 

Mücella Yapıcı, Y. Müh.-Mimar

T. Gül Köksal, Doç. Dr. Mimar, Koruma Uzmanı

Interview with Mücella Yapıcı: “Construction of a New and Livable World Seems to Be More Possible than Ever”

In our 58th issue in 2017, we had an interview with Mücella Yapıcı seeking the answers to the following questions: How did the transition process into the mega projects when planning Istanbul at a macro scale happened? What are the breaking points of this transition process in terms of politics and economics? When we try to question in this issue the meaning of the mega projects as an urban health problem during this pandemic we are all passing through, we asked Yapıcı for an up to date review.